

לשמוע קול תורה – מצווה בפרשה

פרשת שמות

דברי הרב ודברי התלמיד

כשאדם מקבל הוראות הנוגדות את צו מצפוננו אסור לו לציית להן, כפי שנאמר בגמרא: "דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין?!"¹. כשדברי "התלמיד", בעל השררה, אינם עולים בקנה אחד עם ציווי התורה או עם ערכי המוסר הבסיסיים – ודאי שיש לשמוע לדבר ה', שהוא "הרב" של כל אנשי תבל.

הראשונות שנהגו על פי מצפונן היו שפחה ופועה, המיילדות העבריות, שלא צייתו להוראותיו של פרעה מלך מצרים:

"וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמִילֵדוֹת הָעִבְרִית אֲשֶׁר שָׁם הָאֵמֶת שְׁפָרָה וְשָׁם הַשְּׂנִית פּוֹעָה. וַיֹּאמֶר בְּיָלְדֶךָן אֶת הָעִבְרִית וְרֵאִיתִן עַל הָאֲבָנִים אִם בֶּן הוּא וְהַמֶּתֶן אֹתוֹ וְאִם בַּת הוּא וְנָתַתִּינָהּ לְמִילֵדוֹת אֶת הָאֲלֵהִים וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵיךָ מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְנָתַתִּין אֶת הַיְלָדִים" (שמות א, טו-ז).

בגמרא מובא שאף שהמשמעת היא עמוד התווך להצלחתנו של צבא ושהמורד במלך חייב מיתה, אין למלא פקודות הדורשות לעבור על דברי תורה. וכך פסק הרמב"ם:

"המבטל גזרת המלך בשביל שנתעסק במצות, אפילו במצוה קלה, הרי זה פטור, דברי הרב ודברי העבד דברי הרב קודמין, ואין צריך לומר אם גזר המלך לבטל מצוה שאין שומעין לו" (הלכות מלכים ג, ט).

ומסופר בגמרא:

"אמר ליה [שלמה ליואב]: מאי טעמא קטליתיה לעמשא [מדוע הרגת את עמשא]? אמר ליה [יואב]: עמשא מורד במלכות הוה, דכתיב 'ויאמר המלך לעמשא הזעק לי את איש יהודה שלשת ימים וגו' וילך עמשא להזעיק את יהודה ויחר [=ויאחר] וגו'". אמר ליה: עמשא אכין ורקין דרש [עמשא איננו מורד במלכות, כי הוא דרש את המילה "רק" בפסוק, כפי שיוסבר בהמשך]. אשכחינהו דפתיח להו במסכתא [כשבא עמשא לגייס את אנשי יהודה הוא מצא אותם לומדים תורה], אמר: כתיב 'כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע את דבריך לכל אשר תצונו יומת', יכול אפילו לדברי תורה? תלמוד לומר [בסוף הפסוק] 'רק חזק ואמץ'" [והמילה "רק" מצמצמת את חובת הציות - שאם בא המלך לבטל דברי תורה אין שומעין לו] (סנהדרין מט, א).

עמשא קיבל ציווי מדוד המלך להביא חיילים בתוך שלושה ימים כדי לרדוף אחרי שבע בן בכרי אשר מרד במלכות דוד, אך הוא לא מילא את ההוראה כלשונה. מדוע? כי כשהגיע לקרוא לחיילים הם היו באמצע לימוד תורה, והוא לא רצה להפריע להם בלימודם. יואב החליט להרוג את עמשא, כי העובר על מצוות המלך חייב מיתה, אך שלמה הוכיח אותו וטען שעמשא איננו בחזקת מורד במלכות, כי הוא שמע לצו מצפוננו שאין להפריע למי שלומד תורה – ומשום כך לא מילא את הוראת המלך.

הקשה על כך ה"קרבן אורה"²: הלוא היציאה למלחמה להציל את ישראל מיד אויבו מחייבת כל אדם, אפילו "חתן מחדרו וכלה מחופתה"³, וכל שכן תלמידי חכמים! כיצד אפוא התרשל עמשא בהבאת הלומדים? ותירץ הקרבן אורה שאותה מלחמה לא הייתה מלחמת מצווה אלא מלחמה אזרחית לדיכוי מרד שבע בן בכרי:

"וצריך לומר דעיקר מרד שבע בן בכרי היה בכבוד מלכות. וזה לאו בכלל מלחמת מצווה הוא".

¹ קידושין מב, ב.

² פירוש על התלמוד הבבלי מאת הרב יצחק מינקובסקי מקרלין.

³ משנה סוטה ח, ז.

גם היום תפקידם של חיילי צבא ההגנה לישראל הוא להגן על אזרחי ישראל מפני האויבים מבחוץ, ובעבור זה חובה עליהם להתבטל מלימודם ולשרת בצבא, אולם אין זה מתפקידם לדאוג לשיטור בתוך המדינה.

נלמד מהתנהגותן של שפחה ופועה להקשיב תמיד לצו מצפוננו – המשקף כראי את רצונו של ה' שהושתל בליבו של כל אדם.

דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים? דברי הרב.

שאול דוד בוצ'קו